

Een Rooms-katholieke erotomaan

Op zijn zevenenzeventigste krijgt Gerard Reve de Prijs der Nederlandse Letteren, de hoogste onder de literaire prijzen in ons taalgebied. In mineur en per post weliswaar: de schrijver had geen zin meer in officiële ceremonieën na de heisa van de laatste weken. Vast staat dat deze prijs een meer dan terechte erkenning betekent voor een zeer bijzonder oeuvre.

Bart Van der Straeten

Onverwacht kan je de keuze van de zeskoppige jury voor Reve niet echt noemen. Samen met Hermans en Mulisch wordt Reve steevast gerekend tot de zogenaamde 'grote drie' van de naoorlogse Nederlandse literatuur. Het leek dan ook niet meer dan normaal dat Reve zijn confraters ooit zou opvolgen als laureaat van de Prijs der Nederlandse Letteren. Dat dat juist nu gebeurt, is wel een beetje vreemd. De boeken die Reve het laatste anderhalf decennium publiceerde, werden door critici en andere lezers immers maar matig geapprecieerd. Romans als 'Het Hijgend Hert', voorlopig de laatst gepubliceerde Reve-roman uit 1998, en zelfs het met veel bombarie aangekondigde 'Het Boek van Violet en Dood' van twee jaar daarvoor werden gelezen als vrij fletse afkooksels van het gezwollen, opzweepende proza dat Reve in de jaren '60 groot had gemaakt. De naam Reve begon daardoor van zijn glans te verliezen en hier en daar moest iemand al eens diep nadenken om nog te weten waarom Gerard Reve überhaupt ooit zo'n grote naam was geworden. Samen met de uitgave van zijn verzameld werk, waarvan het laatste deel binnenkort verschijnt, komt deze Prijs der Nederlandse Letteren daarom net op tijd om het collectieve geheugen van de Nederlandse literatuur nog eens op te frissen en om de aandacht opnieuw te vestigen op de uitzonderlijkheid van Reves majestueuze oeuvre. Een uitzonderlijkheid die al meteen duidelijk werd in zijn debuut.

Iedereen revist!

In 1947 publiceerde Reve - toen nog onder de naam Simon van het Reve - 'De Avonden', een 'winterverhaal' dat als een bom insloeg in het gezapige literaire wereldje van vlak na de Tweede Wereldoorlog. Het boek lokte bij verschijning zeer tegenstrijdige reacties uit en werd nu eens gekraakt om zijn cynisme en nihilisme, en dan weer opgehemeld als een grandioze verbeelding van het levensgevoel in de na-oorlogsjaren. Protagonist Frits van Egters observeert in 'De Avonden' haarfijn de leegheid en de saaiheid van het burgerlijke Nederland en geeft uiting aan een bestaande onvrede met de heersende zeden en gewoonten. Legendarisch is het slot van het boek, waarin Frits God vraagt Zijn blik niet van zijn aftakelende ouders af te wenden en mompelt: 'het is niet onopgemerkt gebleven'. Mede door dat beklijvende slot is Reves debuut uitgegroeid tot een onverwoestbare klassieker van de twintigste-eeuwse Nederlandse literatuur, volgens sommigen tot het boek van de eeuw zelfs. Voor 'De Avonden' alleen al zou je Reve deze prijs kunnen geven.

Maar er is meer. Na zijn debuut legde Reve zich toe op kortverhalen en nouvelles zoals 'Werther Nieland', dat nog niet zo lang de waardering krijgt die het al van bij het begin verdiende, en 'De ondergang van de familie Boslowits'. Na een korte periode in Engeland vestigt de schrijver zich in 1958 opnieuw in Nederland. In de eerste helft van de jaren '60 schrijft Reve hoofdzakelijk brieven, die gepubliceerd werden in uitgever van Oorschots tijdschrift 'Tirade'. Het is in deze brieven, verzameld in de romans 'Op weg naar het einde' (1963) en 'Nader Tot U' (1966), dat Reve zijn definitieve vorm zal vinden. Beide boeken kenden een stormachtig succes en worden nogal eens beschouwd als het hoogtepunt van Reves schrijverschap. Ze bevatten de kern van Reves latere schrijfsels. In 'Op weg naar het einde' schrijft Reve voor het eerst openlijk over zijn homoseksualiteit, en in 'Nader Tot U' bekent hij zich tot het Rooms-katholicisme. Reve interpreteert deze religie echter geheel volgens zijn eigen noden en overtuigingen, en houdt er zo een zeer persoonlijke versie van het catholicisme op na, waarin de Moeder Gods een zeer centrale rol speelt. Religie en homoseksualiteit komen samen in Reves eigen 'systeem', dat hij 'revisme' noemt. Wie revist

is, zoekt uit liefde voor zijn partner mooie jongens uit, die de partner dan naar hartelust mag martelen en misbruiken. Op die manier geeft de geliefde uiting aan zijn onvoorwaardelijke liefde, die voor Reve alleen uit volledige onderwerping kan bestaan. Ook het nauw hiermee verbonden motief van de 'Mededogenloze Jongen', aan wie de verteller zich graag uit liefde onderwerpt, duikt voor het eerst op in de Tirade-brieven.

Magisch geheel

Reves literaire productie in de jaren '70, van 'De Taal der Liefde' tot 'Een circusjongen' staat helemaal in het teken van dit revisme. Stuk voor stuk bestaan die boeken uit nogal pathetische vertellingen over de homo-erotische en licht sadistische dromen en escapades van de protagonisten. In deze romans werpt Reve zich op als een decadente poseur, die dweept met liefde, pijn en dood. Hierom werd hij prompt omarmd door een jongere garde van neo-decadentisten en kon hij mee teren op het succes van de neo-decadente beweging. Misschien wel het laatste echt grote wapenfeit in Reves schrijverscarrière is zijn roman 'Moeder en Zoon' uit 1980. Daarin krijgen we te lezen hoe Reve er precies toe gekomen is zich in 1966 tot het Rooms-katholicisme te bekeren. 'Moeder en Zoon' is een prachtig en puur relaas over ervaringen en gebeurtenissen die een mens verder helpen op de zoektocht naar zingeving. Opvallend is hoe erg de verteller van dit boek wel lijkt op Werther Nieland uit Reves gelijknamige novelle: beiden geloven dat de dingen die zij ervaren met elkaar in verband staan, en dat het uitingen zijn van een groter, magisch geheel waar de mens geen vat op heeft.

Na het verfilmd 'De Vierde Man' uit 1981, schrijft en publiceert Reve hoofdzakelijk brievenboeken (onder andere 'Brieven aan Josine M.' en 'Brieven aan Matroos Vosch'). Daarin wordt duidelijk hoezeer zijn eigen stem resoneert in de stem van de protagonisten in zijn romans. Voorts verhalen Reves brieven openhartig over zijn gevecht tegen alcohol, zijn liefdesleven en zijn passie voor de dood. Het voornaamste verschil tussen deze brievenboeken en de romans, ligt in de stijl: de brieven zijn meestal iets soberder, iets minder overdadig getoonzet dan de romans. Reves meest recente romans overtuigen echter een heel stuk minder dan die van de jaren '60 en '70. Het in 1996 verschenen 'Het Boek van Violet en Dood', dat al in 'Nader Tot U' was aangekondigd als Reves toekomstige magnum opus, miste de bezwerende en opzweepende kracht die Reves vroegere proza had gekenmerkt en kon de hooggespannen verwachtingen geenszins inlossen. Hetzelfde geldt voor 'Het Higgend Hert' uit 1998, totnogtoe de laatste nieuwe Reve-publicatie. Nog in 1998 begon uitgeverij Veen met de uitgave van het verzameld werk, waarvan het zesde en laatste deel binnenkort verschijnt.

Ezel

Gerard Reve neemt als kunstenaar een unieke plaats in in de twintigste-eeuwse Nederlandse literatuur. Zowel op poëticaal als op stilistisch vlak is zijn werk volstrekt onvergelijkbaar met enig ander twintigste-eeuws oeuvre binnen of buiten ons taalgebied. Doorheen zijn carrière hield Reve zich altijd ver van alle literaire en maatschappelijke modes en werkte hij in een doorgedreven hardnekkigheid zijn eigen ideeën uit, die velen tot voorbeeld hebben gestrekt.

Op poëticaal vlak grijpt Reve expliciet terug naar de 'l'art pour l'art'-beweging van het einde van de negentiende eeuw, op zich al een hachelijke onderneming in een tijd waarin Mulisch en Hermans worden gehuldigd als pausen van de Nederlandse postmoderne roman. Reve noemt zichzelf een 'romantisch-decadent kunstenaar' en meent dat de Dood, zoals hij het zelf spelt, 'het altijd aanwezige en nergens ontbrekende thema van de kunst - van alle kunst' is. Bovendien vertoont zijn oeuvre een vrij anachronistische drang naar schoonheid en estheticisme, begrippen die vandaag doorgaans eerder geproblematiseerd dan nagestreefd worden. Waar en wanneer hij kan fulmineert Reve, helemaal in de lijn van het dandyeske estheticisme, tegen elke vorm van politisering van kunst, waarbij het socialistisch realisme meer dan eens als kop van jut fungeert.

Ook Reves politieke en maatschappelijke inzichten liggen op elk moment mijlenver van de in zwang zijnde opvattingen. Hoewel Reves compromisloze en taboedoorbrekende werk nauw

aansloot bij de geest van vrijheid die in de jaren '60 door Nederland woei, dreef de schrijver meermaals de spot met het volgens hem zeer laakbare communisme, dat nochtans goed gedijde in de Nederlandse artistieke kringen. Reve zelf bekeerde zich in 1966 tot het Rooms-katholicisme, tot onbegrip en teleurstelling van vele van zijn medestanders. Bovendien maakte de schrijver zich bij politiek hypercorrecte progressieven meer dan eens verdacht met even elitaire als bedenkelijke uitspraken over vreemdelingen of over de domheid van het volk ('...ik ben zelf uit het volk. Daardoor weet ik ook dat het volk er onder moet worden gehouden en dat het nooit aan de macht dient te komen'). Reve kreeg sommige van zijn verloren medestanders toch weer achter zich met het 'Ezelsproces', waarin hij - op grond van een passage in 'Nader Tot U' waarin de protagonist gemeenschap heeft met een als 'éénjarige, muisgrijze Ezel' geïncarneerde God - beschuldigd werd van godslastering. Reve hield een schitterend pleidooi voor het hof, een heerlijk en lucide stukje tekst dat opgenomen is in 'Vier Pleidooien' (1971), en won het proces.

In die pleitrede vallen Reves uitzonderlijke stilistische kwaliteiten op. Reve is een meester in het combineren van archaisch, plechtstatig taalgebruik met zeer alledaagse elementen. Daardoor balanceert wat hij schrijft vaak op de dunne grens tussen het ironische en het welgemeende, tussen het potsierlijke en het gecomponeerde, tussen kitsch en kunst. In 'Zelf schrijver worden' (1986) doet Reve zijn favoriete literaire procédés uit de doeken. Voor wie meer wil weten over technieken als ambtelijk woordgebruik, overdrijving of insinuaties, is dat boek meer dan verplichte lectuur.

Reves bijzondere stijl heeft hem heel wat volgelingen, soms epigonen, opgeleverd. Eén van hen is Herman Brusselmans, die zowat dezelfde literaire materiaalkist hanteert als Reve zelf, maar daar jammer genoeg meestal heel wat minder mee weet aan te vangen. Reves invloed gaat echter ruimer dan stijl alleen. Het vroege werk van Kees Ouwens en Thomas Rosenboom is onmiskenbaar doordrongen van een reviaans gedachtegoed, en voor een hele resem homoseksuele schrijvers en schrijfsters is Reve uitgegroeid tot een icoon in het homoseksuele emancipatieproces. Hoezeer het werk van de Rooms-katholieke volksschrijver de Nederlandse literatuur heeft beïnvloed, zal pas later blijken, als de hele literaire generatie die met hem is opgegroeid tot volle wasdom is gekomen. Maar van één ding mag Gerard Reve nu al zeker zijn: het is niet onopgemerkt gebleven.